

Sanja Brbora
Sveučilišna knjižnica u Splitu
Zagrebačka 3, HR-21000 Split
sanja.brбора@st.t-com.hr

JEZIKOSLOVNO NAZIVLJE U UDŽBENICIMA

U radu se govori o jezikoslovnom nazivlju koje nalazimo u hrvatskim udžbenicima za završne razrede srednjih škola i gimnazija. Nastavnim programom za završne razrede predviđena je, naime, obrada leksikoloških i leksikografskih sadržaja. Udžbenici su analizirani s obzirom na način prezentacije, zastupljenost stručnih naziva te način njihova definiranja. S obzirom na to, primijećena su razilaženja među udžbenicima različitih autora i nakladnika, kao i nepodudarnosti s uobičajenim definicijama pojedinih naziva.

Udžbenici i nazivlje – kakvi jesu

Prema *Enciklopedijskom rječniku pedagogije* (1963:1059), udžbenik je knjiga u kojoj su izložena bitna znanja prema nastavnom programu za određeni predmet. Sadržaj bi udžbenika morao biti znanstveno točan, logično strukturiran i pregledan. Nazivlje, kao sustav nazivâ koji prikazuje pojmovni sustav određenoga područja, nezaobilazan je dio udžbeničkoga diskursa.

U ovom smo se radu željeli osvrnuti na jezikoslovno nazivlje i pripadajuće im definicije koje nalazimo u udžbenicima hrvatskoga jezika te provjeriti koliko se u udžbenicima poštuju temeljni terminološki zahtjevi. Kako bismo izbjegli zabunu, naglašavamo da cilj ovoga rada nije dati iscrpan popis i opis udžbeničkoga nazivlja, a još manje recenzirati pojedine udžbenike (svi su oni ionako već recenzirani!).

Ograničili smo se na udžbenike hrvatskoga jezika za završni razred gimnazija i četverogodišnjih strukovnih škola. Prema popisu odobrenih udžbenika Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvat-

ske¹, prikupljeni su udžbenici koji ulaze u naš korpus. U školskoj godini 2005./6. za završni razred postoje po četiri usporedna programa za gimnazije i po četiri za četverogodišnje strukovne škole. Dakle, korpus obuhvaća ukupno osam naslova:

GIMNAZIJSKI UDŽBENICI

Samardžija, Marko. 1998. *Hrvatski jezik 4 : udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga. HJ-ŠK-G

Hudeček, Lana, Milica Mihaljević, (Josip Pilić). 2001. *Hrvatski jezik: udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb : Profil. HJ-P-G

Dujmović-Markusi, Dragica. 2005. *Fon-fon 4: udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije*. Zagreb : Profil. FF-P-G

Čubrić, Marina. 2005. *Učimo hrvatski jezik 4 : udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb : Školska knjiga. UHJ-ŠK-G

UDŽBENICI ZA ČETVEROGODISNJE STRUKOVNE ŠKOLE

Rosandić, Dragutin. 1998. *Hrvatski jezik i književnost: udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih tehničkih škola*. Zagreb : Školska knjiga. HJK-ŠK-SŠ

Hudeček, Lana, Milica Mihaljević, (Josip Pilić, Blanka Mesić). 2003. *Hrvatski jezik, jezično izražavanje i književnost 4 : udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb : Profil. HJK-P-SŠ

(Pandžić, Vlado, Josip Kekez), Mile Mamić. 1998. *Hrvatski 4: udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih tehničkih škola*. Zagreb : Profil. H-P-SŠ

Čubrić, Marina. 2001. *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb : Školska knjiga. HJ-ŠK-SŠ

Radi lakšeg spominjanja u daljem tekstu, svi su udžbenici obilježeni siglama.

Udžbenici su analizirani s obzirom na način prezentacije, zastuplje-

¹ Popis udžbenika nalazi se na službenim stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa – www.mzos.hr .

nost stručnih naziva te način njihova definiranja. Napominjemo da su analizirane isključivo cjeline posvećene hrvatskom jeziku, pa su imena autora koji nisu sudjelovali u pisanju analiziranih dijelova spomenuta u zagradama.

Sadržaj, opseg i način prezentacije

Budući da se udžbenici sastavljaju u skladu s određenim nastavnim planom, svi analizirani udžbenici obrađuju u osnovi isti sadržaj. Premda smo očekivali da će se gimnazijski i strukovni udžbenici razlikovati opsegom, nismo primijetili osobite razlike (osim što su u strukovnim udžbenicima izostavljena samostalna poglavlja o onomastici ili imenoslovlju i tvorbi riječi). No s druge strane, jedino u obama udžbenicima autorskog dvojca L. Hudeček i M. Mihaljević (HJ-P-G i HJK-P-SŠ) postoji samostalno poglavlje posvećeno nazivlju. Ipak, može se zaključiti da se razlike na sadržajnoj razini svode uglavnom na način njegove prezentacije i obrade, što, dakako, ne umanjuje mogućnost i za stanovita odstupanja i kvalitativne različitosti. Uostalom, svaki je udžbenik »tek izbor iz čovjekovog povijesnog iskustva, učinjen po određenim kriterijima« (Marinković 1991:9), što će reći da se svi autori udžbenika nalaze pred izborom koje će elemente sadržaja uvrstiti i kako će ih složiti.

Spomenimo i to da su jezični sadržaji u gimnazijskom programu objedinjeni u posebnim udžbenicima, dok udžbenici za strukovne škole (osim HJ-ŠK-SŠ) imaju jedinstveni udžbenik za jezik i književnost, s time da H-P-SŠ i HJK-P-SŠ imaju jasno razdijeljene cjeline jezika i književnosti, dok su u HJK-ŠK-SŠ poglavlja s jezičnim sadržajima ubačena među poglavlja o književnosti. H-P-SŠ i HJK-ŠK-SŠ nemaju ni kazala pojmova, čime je dodatno otežano snalaženje u udžbeniku.

Poznato je da je u udžbenicima vrlo važno jasno, nedvosmisleno i logično organizirati sadržaj, vodeći računa o rasporedu cjelina, naslovima poglavlja, potpoglavlja i sl. Uobičajeno je očekivati kako će se, primjerice, iz poglavlja naslovljenog X moći doznati odredba X-a, funkcioniranje X-a, kao i o pojmovima subordiniranima X-u i sl. Analogno tome, što može promisliti učenik naiđe li na potpoglavlje »Leksem i leksikografija« unutar poglavlja »Izraz jezičnoga znaka« (HJ-ŠK-SŠ) ili pak »Sporazumijevanje (komunikacija)« unutar cjeline »Fonetika i fonologija« (FF-P-G)? Tko je odgovoran ako učenik »pogrešno nauči« da je leksem jezična jedinica na planu izraza ili da je sporazumijevanje dio fonetike i fonologije? Možda spomenuti primjeri mogu izgledati apsurdno, ali već na prvi pogled u udžbenicima su uočljive određene nepreciznosti u

organizaciji sadržaja i proizvoljnost u odabiru naslova. Premda je, prema definiciji, udžbenik tek jedno pomagalo, a ključnu ulogu u obrazovnom procesu ima nastavnik², »propusti« u udžbenicima zasigurno ne će učenicima olakšati učenje novog nazivlja ni upoznavanje s novim pojmovima.

Nazivi i odredbe

Već pri površnom pregledu spomenutih udžbenika može se uočiti kako naši udžbenici doista obiluju nazivljem. U pojmovnicima na kraju udžbenika nabrojeno je i po dvjestotinjak pojmova. Iako nije sigurno znaju li / sjećaju li se današnji brućoši što je, primjerice, *antonimija*, u udžbenicima se daje po desetak vrsta antonima prema različitim kriterijima.

Budući da nam, kao što je već rečeno, nije cilj detaljno popisati i razmotriti sve zastupljene nazive, ovdje ćemo se ograničiti na usporedbu pojedinih naziva u različitim udžbenicima i osvrnuti se na njihove odredbe. Radi lakše preglednosti, u tablicama su izdvojeni pojedini pojmovi s definicijama. U prvom se stupcu daju sigle udžbenika, a u drugom i trećem stupcu udžbeničke definicije pojmova naznačenih u zaglavlju.

Premda nas je predznanje o određenom terminološkom razilaženju potaklo na detaljnije iščitavanje udžbenika i ovaj rad, naišli smo na posve neočekivane obavijesti.

U tablici 1 predočene su odredbe *jezika* i *jezičnoga znaka* kakve nalazimo u udžbenicima. Ponajprije, može se uočiti da različiti udžbenici iste pojmove definiraju različito. Potom, vidljiva je nepreciznost pojedinih definicija. Primjerice, definirati jezik »najljudskijom osobinom« vrlo je nestručno. Po čemu bi se tako definiran jezik razlikovao, primjerice, od emocija? Zar emocije nisu »najljudskija osobina«? Isto tako, ako je poznato da svaki znak označava nešto što nije on sam, zar se u narav jezičnoga znaka može uvrstiti sam predmet, dakle ono što je njime označeno? Čemu bi, uostalom, služio takav znakovni sustav?

² Iz razgovora s mnogim maturantima i brućošima može se doznati da nastavnici u praksi uglavnom izbjegavaju tumačiti jezikoslovne sadržaje, dajući prednost sadržajima iz književnosti. Učenici pak, pripremajući se za završni ispit, moraju sami ovladati temeljnim jezikoslovnim pojmovima, čime upravo udžbenici dobivaju na važnosti.

KNJIGA	<i>jezik</i>	<i>jezični znak</i>
HJ-ŠK-G	– znakovni sustav; tvore ga jezični znakovi	– proizvoljan ili arbitrar – dvodijelan: izraz i pridruženi mu sadržaj
HJ-P-G	– komunikacijski sustav – apstraktan sustav znakova ostvaruje se u govoru – sastoji se od popisa i propisa	– konvencionalan – složen: označenik i označilac
FF-P-G	– sustav (jezičnih) znakova čija je osnovna uloga sporazumijevanje	Narav jezičnog znaka čini izraz jezičnog znaka, sadržaj i sam imenovani predmet
UHV-ŠK-G	– najljudskija osobina čovjeka – omogućuje komunikaciju – sustav znakova	– mora biti sposoban da na sebe preslika podatak iz izvanjezične stvarnosti i da preslikano materijalizira – dva neodvojiva dijela: izraz i sadržaj

Tablica 1. Pojmovi *jezik* i *jezični znak* s odredbama iz udžbenika.

Ipak, gotovo svi udžbenici govore o dvodijelnoj strukturi jezičnog znaka, o dvama dijelovima: izrazu i sadržaju. Kako bi se lakše uočilo nazivlje s pripadajućim definicijama, i taj je segment prikazan tablicom:

KNJIGA	<i>izraz</i>	<i>sadržaj</i>
HJ-ŠK-G	označitelj – materijalna strana znaka koja se u govoru ostvaruje kao niz fonema	označenik – predodžba predmeta izvanjezične zbilje što postoji u svijesti govornika
HJ-P-G	označilac (označitelj, označnik) – dio znaka koji se sastoji od slijeda glasova koji tvore morfeme, riječ ili skupinu riječi	označenik (označeno) – dio znaka koji izražava njegovo značenje
FF-P-G	označitelj – niz fonema u govoru – niz grafema u pismu	označenik – pojam koji smo označili fonemima i grafemima u našoj svijesti ima značenje
UHJ-ŠK-G	označitelj – materijalni dio jezičnog znaka, dio koji se može osjetilno percipirati – u govoru to su fonemi, u pismu grafemi	označeno – onaj dio jezičnog znaka koji na sebe preslikava pojam iz univerzuma
HJK-ŠK-SŠ	/	/
HJK-P-SŠ	označilac (označitelj, označnik) – dio znaka koji se sastoji od niza glasova koji tvore morfeme, riječ ili skupinu riječi	označenik (označeno) – dio znaka koji izražava njegovo značenje
H-P-SŠ	označitelj – njegova materijalna strana koja se u govoru ostvaruje kao niz fonema	označenik – pojam, predodžba predmeta izvanjezične zbilje što postoji u govornikovoј svijesti
HJ-ŠK-SŠ	označitelj – materijalni dio jezičnog znaka; dio koji se može osjetilno percipirati (u govoru fonemi, u pismu slova)	označeno – dio jezičnog znaka koji u sebe preslikava pojam iz univerzuma, izvanjezične zbilje

Tablica 2. Nazivi pojmova *izraz* i *sadržaj* s definicijama iz udžbenika.

Lako je uočiti da se plan izraza jezičnoga znaka u hrvatskim udžbenicima naziva *označiteljem*, *označiocem*, čak i *označnikom*, dok se plan sadržaja naziva uglavnom *označenikom*, katkad *označenim*. Nameće se pitanje čemu toliko naziva za pojmove za koje su se u hrvatskoj lingvistici bili uvriježili nazivi *označitelj* i *označeno*. Budući da je riječ o sasvim prihvatljivim hrvatskim nazivima, nema razloga za izmjene. U tom smislu, ni preporuka³ da sufiks *-telj* za tvorbu apstraktnih imenica treba mijenjati sufiksima *-ik*, *-lac* i sl. jer nije »sustavan«, zapravo ne stoji. Zar sufiksima *-ik* i *-lac* isto tako ne tvorimo imenice kojima označavamo vršitelje radnje (npr. *bojnik*, *djelatnik*, *vrhovnik* ili *ronilac*, *spasilac*, *žetelac* i sl.), iz čega slijedi da ni *označilac* i *označnik* ne će biti »sustavni«. Osim toga, izmjenom *označenoga* u *označenika*, imenicu nastalu supstantivizacijom sr. r. gl. pridj. trpnoga – *označeno* (što i odgovara fr. participu *signifié*) preoblikuje se u imenicu koja se tvori upravo sufiksom *-ik* za vršitelja radnje, usput se približavajući istočnoj lingvističkoj terminološkoj praksi.

No ostavimo po strani samo nazivlje i razmotrimo vrlo dvojbene definicije spomenutih pojmova. Ako je jezik apstraktan sustav znakova (a današnja je lingvistika bar u tome suglasna), u udžbenicima ne bi trebalo stajati da je *označilac* ili *označitelj* »materijalna strana znaka«. Kako dijelovi apstraktnoga mogu biti materijalni? Nadalje, ako su učenici u prvim razredima srednjih škola ispravno poučavani da su fonemi u jeziku, a glasovi u govoru, čemu ih se u završnim razredima istih tih škola poučava kako je »označitelj niz fonema u govoru«? Isto tako, ako se pri definiranju *označitelja* i misli na materijalizaciju znaka, na govor, nedostatno je tada govoriti samo o »glasovima koji tvore morfeme«, zapostavljajući drugi oblik materijalizacije – pismo.

Prethodnim smo odlomkom samo željeli pokazati da naši udžbenici ne ispunjavaju temeljnu odrednicu usklađenosti s aktualnim dostignućima znanosti. No upitno je koliko je uopće opravdano i potrebno programe materinskog jezika opterećivati uskospecijalističkim jezikoslovnim pojmovima, dok nam, s druge strane, iz škole izlaze polupisмени učenici. Vjerojatno autori nastavnog programa imaju argumente za takvu koncepciju, no tada bi bar udžbenici trebali biti napisani jasno i točno.

³ Babić 2002:321.

Leksikologija i leksikografija u udžbenicima

No pođimo korak dalje i obratimo pozornost temeljnoj temi programa za završne razrede – leksikologiji i leksikografiji. Usporede li se definicije *leksikologije* u različitim udžbenicima (tablica 3), primijetit ćemo neujednačenost definicija. Premda većina udžbenika definiciju počinje intenzijski, odredbom po sadržaju, razlikuju se u širini i jezičnim sredstvima *definiensa*. *Leksikologija* se u svim udžbenicima (osim HJK-ŠK-SS) određuje prema nadređenom pojmu kao: »grana jezikoslovlja«, »jezikoslovna grana« ili »lingvistička disciplina«. Dakle, već u početnom dijelu definicije uočljivo je terminološko kolebanje između hrvatskog naziva *jezikoslovlje* i posuđenice *lingvistika*, kao i uporabe pridjeva i genitiva *jezikoslovna grana / grana jezikoslovlja*. Potom, u definicijama se i sam objekt leksikološkoga proučavanja spominje neujednačeno: uopćeno, kao *leksik*, *rječnik*, ili preciznije – »riječi i sustavne odnose u leksiku«. I tu je vidljivo kolebanje između naziva *rječnik* i *leksik*. U definicijama *leksikologije* preciznije su formulacije koje govore o *riječima*, *skupovima riječi* ili *leksiku* nego one koje spominju sam *rječnik*, jer je *rječnik* u hrvatskom jeziku višeznačnica, može označavati ukupnost riječi, kao i leksikografsko djelo. Posebice su nespretne formulacije »rječnički sustav« ili »rječničko blago« jer pridjev *rječnički* ponajprije označava ono što se odnosi na rječnik kao leksikografsko djelo. Većina udžbenika (osim HJ-P-G) intenzijskoj odredbi leksikologije neprecizno i nepromišljeno dodaje i ekstenzijsku, podvodeći joj i discipline: *onomastiku*, *frazeologiju*, *tvorbu riječi*, *terminologiju*, *leksikografiju* i sl.

KNJIGA	<i>leksikologija</i>
HJ-ŠK-G	= grana jezikoslovlja ili lingvistička disciplina koja proučava leksik (navode se i o g r a n c i : tvorba riječi, onomastika, frazeologija, leksikologija)
HJ-P-G	= jezikoslovna grana koja proučava riječi; njezin je zadatak da utvrdi sustavne odnose u leksiku
FF-P-G	= znanost koja proučava i opisuje sustav riječi nekog jezika, tj. lekseme – už i š i r i s m i s a o – u š i r e m s m i s l u – o b u h v a ć a z n a n s t v e n e d i s c i p l i n e : onomastiku, frazeologiju, tvorbu riječi
UHJ-ŠK-G	= lingvistička disciplina koja proučava i opisuje leksik, rječnik, rječnički sustav jezika; proučava strukturu riječi i njihove odnose (navode se i p o d d i s c i p l i n e : onomastika, frazeologija, leksikografija, terminologija, tvorba riječi)
HJK-ŠK-SŠ	= proučava rječničko blago određenog jezika, leksik (sve riječi nekog jezika)
H-P-SŠ	= jezikoslovna disciplina koja proučava leksik (navode se i o g r a n c i : tvorba riječi, frazeologija, onomastika, nazivoslovlje (terminologija), leksikografija)
HJK-P-SŠ	(kao u gimnazijskom udžbeniku istih autorica)
HJ-ŠK-SŠ	(kao u gimnazijskom udžbeniku iste autorice)

Tablica 3. Definicije leksikologije iz udžbenika.

UHJ-ŠK-G, nastojeći razgraničiti objekt leksikološkog i gramatičkog proučavanja, dodaje i »Gramatika je znanost o riječima koja nastoji imati ograničen i stalan broj gramatičkih jedinica.«, čime zapravo postiže suprotan učinak. Nije teško primijetiti da prvi dio definicije nije točan, a drugi je posve nejasan.

Radi lakše preglednosti, tablično su prikazani i pojmovi *leksikografija* i *rječnik*:

KNJIGA	<i>leksikografija</i>	<i>rječnik</i>
HJ-ŠK-G	= umijeće sastavljanja ili pisanja rječnika	= knjiga koja sadrži riječi nekog jezika s objašnjenjima njihova značenja ili njihove istovrijednice u stranim jezicima
HJ-P-G	= znanost o rječnicima; obuhvaća vještinu sastavljanja rječnika, ali i teoretske probleme povezane s rječnicima	= ustrojen popis leksičkih jedinica s obavijestima o svakoj od njih – u prvom redu, usmjeren na riječi, ne na pojmove
FF-P-G	= znanost koja se bavi teorijom i praksom sastavljanja rječnika, leksikona, enciklopedija	= popis leksičkih jedinica s njihovim tumačenjima ili prijevodom na drugi jezik
UHJ-ŠK-G	= dio leksikologije koji se praktično bavi sastavljanjem i pisanjem rječnika, proučava načela i teoriju sastavljanja rječnika – objašnjena kao dio leksikologije, iako je leksikografija prethodila leksikologiji	= jezični rječnik obrađuje jezične pojmove
HJK-ŠK-SŠ	= jezikoslovna disciplina koja proučava: – rječničko blago koje je prikazano u rječničkim jedinicama – teoriju i praksu sastavljanja i pisanja rječnika	= knjiga: – koja sadrži riječi određenog jezika s definicijama njihova značenja – popisuje riječi nekog jezika s ekvivalentima na stranom jeziku – popisuje termine (nazive) određene struke
H-P-SŠ	= umijeće sastavljanja i pisanja rječnika	= knjiga koja sadrži riječi nekoga jezika s objašnjenjima njihova značenja ili njihove jednakovrijednice u stranim jezicima
H-JK-P-SŠ	(kao i u gimnazijskom udžbeniku istih autorica)	(kao i u gimnazijskom udžbeniku istih autorica)
HJ-ŠK-SŠ	(kao i u gimnazijskom udžbeniku iste autorice)	(kao i u gimnazijskom udžbeniku iste autorice)

Tablica 4. Definicije *leksikografije* i *rječnika* iz udžbenika

Kao i u prethodnim tablicama, i u tablici 4 uočljiva je neujednačenost definicija. Razvidno je kako je u dvama udžbenicima (HJ-ŠK-G i H-P-SŠ) *leksikografija* preusko određena i svedena na samo jedan segment – sastavljanje rječnika. Osim toga, u HJK-ŠK-SŠ gotovo da nema razlikovnosti između definicija *leksikologije* i *leksikografije*, obje se discipline bave »rječničkim blagom«. Međutim, čini se da je još nepreciznije definiran *rječnik*. Ponajprije, u 21. stoljeću govoriti o rječniku isključivo kao o knjizi posve je anakrono i preusko (što je s rječnicima na elektroničkim medijima?). Isto tako, odrediti rječnik kao »knjigu koja sadrži riječi nekoga jezika« sasvim je neprecizno i proizvoljno. Iz takvih definicija može proizaći da se svaka knjiga s tumačem riječi naziva rječnikom, što dakako nije točno. No ipak najnepreciznija, štoviše posve pogrešna, definicija *rječnika* nađena je u UHJ-ŠK-G: »jezični rječnik obrađuje jezične pojmove«. Zar takva odredba ne bi bolje pristajala definiciji jezikoslovnog pojmovnika umjesto općeg rječnika?

Prihvatimo li odredbu *definicije* kao »opis značenja pojma drugim poznatim pojmovima koji omogućuje njegovo razgraničenje od svih ostalih pojmova u pojmovnom sustavu« (Mihaljević 1998:31), lako je zaključiti kako većina spomenutih definicija nije valjana.

Ipak, kako čitatelji ne bi stekli dojam da je u udžbenicima sve netočno i neprecizno, istaknut ćemo i pozitivan primjer. Definicije *leksikologije* i *leksikografije* u HJ-P-G, kao i strukovnoškolskoj inačici HJK-P-SŠ, mogu poslužiti kao primjer znanstveno točnih, jasnih i učenicima primjerenih odredbi. No, nažalost, prema službenim podacima Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa⁴, samo će se 12% gimnazijalaca, odnosno 25% »strukovnjaka«, služiti tim udžbenicima.

Internacionalni i hrvatski nazivi

U ovom ćemo odjeljku provjeriti nekoliko sinonimnih parova koje tvore internacionalizam i hrvatski naziv. Ako u jeziku struke supostoje dva sinonimna naziva, preporuča se dosljedno korištenje jednim od njih, dok se drugi samo spomene. (Mihaljević 1998:74–75). Zanimalo nas je kojemu nazivu, internacionalnom ili domaćem, hrvatski udžbenici daju prednost, a provjeravali smo i koji se od naziva nalazi u kazalu.

Za ilustraciju, u udžbenicima smo provjerili nazive za *hiperonimsko-hiponimski odnos*. Uz internacionalizme: *hiperonim*, *hiponim*, *kohiponimi*, u

⁴ www.mzos.hr.

hrvatskom jeziku postoje i nazivi: *nadređenica*, *podređenica*, *supodređenica* ili *istoredna riječ*. Spomenuti se internacionalizmi u većini udžbenika (osim u FF-P-G) nalaze u kazalu pojmova (tamo gdje ga ima), dok se u definiciji prvo pojavljuje domaća riječ, pa tek potom internacionalizam (osim u UHJ-ŠK-G). Premda je riječ o kazalima pojmova ili pojmovnicima (a ne kazalima naziva), budući da je riječ o udžbenicima, učenicima bi bilo korisno kad bi uz svaki spomenuti pojam nalazila i uputnica na drugi naziv. Dakako, pritom bi valjalo voditi računa o dosljednosti i točnosti, kako bi se izbjegli slučajevi nalik ovome iz UHJ-ŠK-G: *imeno-slovlje 67; onomastika 10; onomastika ili imenoslovlje 67* – što bi moglo navesti na pogrešan zaključak da je riječ o različitim disciplinama.

U istom je udžbeniku uočen i propust da se, primjerice, natuknicom *polisemija* u kazalu upućuje na stranicu teksta na kojoj se govori isključivo o *višeznačnosti*. Iz takvih se primjera može zaključiti da bi za služenje srednjoškolskim udžbenicima trebalo imati odgovarajuće predznanje gradiva koje je tim udžbenicima obuhvaćeno. Nije li to u suprotnosti s temeljnom namjenom školskog udžbenika? Slično se može vidjeti i u udžbeniku HJK-ŠK-SŠ, gdje se u poglavlju naslovljenom »Sinonimija« na gotovo dvije stranice govori o *nadređenicama*, *istoznačnicama*, *blisko značnicama* te *sinonimskom paru* i *sinonimskom nizu* a da spomenuti pojmovi ni na koji način nisu dovedeni u vezu s naslovom. Znači, učenik bi sam po sebi morao znati da su *blisko značnice* i *istoznačnice* u izravnoj vezi sa sinonimijskim semantičkim odnosom. Drugim riječima, kako bi se izbjegle nejasnoće slične spomenutima, kad se operira sinonimima, hiponimima ili meronimima u određenom sustavu, valjalo bi pomno skrbiti da ih se u tekstu nedvosmisleno poveže s pojmovnim sustavom na koji se odnose.

Govoreći o posuđenicama i hrvatskim riječima u nazivlju, spomenimo da se pojedini pojmovi pojavljuju pod hrvatskim, vrlo slabo poznatim nazivima. Premda je sam oblik *znakoslovlje*, jezično prihvatljiv, opravdano je upitati se je li udžbenik baš najbolje mjesto za plasiranje neudomaćenih novotvorenicama. Nadalje, u udžbenicima su neki nazivi zabilježeni u posve pogrešnu obliku. Tako, primjerice, u HJK-ŠK-SŠ, umjesto *semem*, oba puta piše *semen*.

Ukratko, u udžbenicima se najčešće istodobno pojavljuju i domaći naziv i internacionalizam. Kojemu će od njih dati prednost, ovisi o istančanosti jezičnog osjećaja autora udžbenika i stupnju njegova poznavanja određenog segmenta struke i terminoloških načela. Isto tako, hoće li uporaba dvaju naziva pridonositi informiranju ili dezinformiranju,

ovisi o autorovu smislu za akribiju, jasnoću i razumljivost.

U svakom slučaju, učenike je korisno upoznati i s internacionalnim jezikoslovnim nazivima iz dvaju razloga: 1. u jezikoslovnom je nazivlju uglavnom riječ o pravim internacionalizmima (posuđenicama ili prilagođenicama iz klasičnih jezika) koji se tradicionalno i kontinuirano koriste u hrvatskom jezikoslovlju, pa bi nepoznavanje takvih naziva zainteresiranima otežalo praćenje stručne literature; 2. učeći jezikoslovne internacionalizme, učenici istodobno imaju mogućnost upoznati sufiksoide i neke korijenske morfeme iz klasičnih jezika koji se pojavljuju u grecizmima i latinizmima koji su dijelom općeg leksika, što im može omogućiti razumijevanje i proširiti jezičnu kompetenciju. U tom smislu, posebice je korisno davanje osnovne etimologije s naznakom tvorbe.

Zaključak: udžbenici i nazivlje – kakvi bi trebali biti

Završavajući ovo razmatranje o nazivlju u udžbenicima hrvatskoga jezika, možemo zaključiti da se udžbenici doista međusobno razlikuju. Premda je i u samom nazivlju uočena šarolikost, udžbenici se ponajviše razlikuju u definicijama i načinu izlaganja sadržaja. Štoviše, pojedine su se definicije pokazale sasvim nepreciznima i znanstveno netočnima. Iako bi udžbenik trebao težiti točnosti, logičnosti i jasnoći, analiza je pokazala da i nije baš uvijek tako.

Zato je, u svjetlu ambicioznih preinaka hrvatskoga obrazovnog sustava, iznimno važno otvoreno progovoriti o nedostacima postojećih udžbenika kako se slične pogreške ne bi ponavljale. U tom smislu, nada sve bi bilo preporučljivo da nakladnici, recenzenti i nadležno ministarstvo pomnije skrbe o kvaliteti odobravanih udžbenika.

Školski bi udžbenici trebali biti napisani znanstvenim stilom standardnoga jezika, odnosno tzv. pedagoškim podstilom (Frančić i dr. 2005:281), a posebno važnu značajku znanstvenog stila čini nazivlje i njegova dosljedna uporaba. Jezik je, prema temeljnoj svojoj definiciji, konvencionalan, a to bi posebice trebalo vrijediti za njegov specijalizirani dio – nazivlje, dio stručnog jezika koji nastaje eksplicitnim dogovorom. Da bi se postigla jasnoća i preciznost, kao temeljni zahtjevi svakog terminološkog sustava i znanstvenog stila, nazivlje bi trebalo težiti jednoznačnosti (jedan naziv – jedan pojam), dok bi trebalo izbjegavati istoznačnost (nazivanje istog pojma različitim imenima) (Frančić i dr. 2005; Mihaljević 1998). Osobito je važno da se jezikoslovno nazivlje konačno normira na razini struke, između ostaloga i zato da bi se autorima olakšalo pisanje udžbenika, a učenicima stjecanje novih znanja.

Literatura

- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus.
- Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Zagreb : Matica hrvatska, 1963.
- Frančić, Anđela, Lana Hudeček, Milica Mihaljević. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Marinković, Josip. 1991. Udžbenik i njegova vjerodostojnost. *Metodički ogledi* (Zagreb) 2(1991):1, 71–73.
- Mihaljević, Milica. 1993. Definicija naziva u terminološkim rječnicima. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 19, 259–269.
- Mihaljević, Milica. 1997. Znanstveno nazivlje i hrvatski jezik. *Jezik* 45 (1997/98):2, 63–67.
- Mihaljević, Milica. 1998. *Terminološki priručnik*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.

Linguistic terminology in textbooks

Summary

This article deals with linguistic terminology in Croatian language textbooks for the final classes of secondary school. According to the program of instruction, the textbooks are mostly concerned with lexicological and lexicographical topics. The textbooks are analysed regarding context presentation, terminology and its definitions. In this respect, the analysed textbooks display great variety, especially in definitions of terms.

Ključne riječi: udžbenici, jezikoslovno nazivlje, definicije, hrvatski jezik

Key words: textbooks, linguistic terminology, definitions, Croatian language